

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та
мистецтв

Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

САВЕНКО НАТАЛІЇ СЕРГІЇВНИ

Науковий керівник:

Пихтіна Н.П., к. пед. н., доцент кафедри педагогіки,
дошкільної освіти Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя

Рецензенти:

Аніщук А.М., к. пед. н., доц. кафедри дошкільної
освіти Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Дубровська Л.О., д. пед. н., доц. кафедри педагогіки,
початкової освіти, психології та менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи
Гоголя

Допущено до захисту: Протокол №7 від 28.11.2022 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. псих. н., професор

Ніжин – 2022

АНОТАЦІЯ.

Магістерська робота виконана на теоретичному й емпіричному рівнях. На теоретичному рівні, внаслідок вивчення існуючих наукових досліджень, ми здійснили аналіз проблеми виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку. Вивчили фактори впливу на процес формування особистісної ідентичності старших дошкільників. Охарактеризували сутність, структуру та зміст особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку.

На емпіричному рівні, в межах педагогічного експерименту, нами розроблені програма і методика вивчення стану особистісної ідентичності старших дошкільників.

З цією метою, нами розроблені відповідні критерії, показники та рівні її виявлення у дошкільників. Підібрані й розроблені методики для практичного вивчення стану особистісної ідентичності дітей вказаної цільової групи.

Розроблена рекомендована система роботи з виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: особистісна ідентичність, старший дошкільний вік, самооцінка, соціальна ідентичність, гендерна ідентичність, дошкільники, ідентичність, особистість дитини.

The master's work was performed at the theoretical and empirical levels. At the theoretical level, as a result of the study of existing scientific research, we analyzed the problem of personal identity education in children of older preschool age. The factors influencing the process of personal identity formation of older preschoolers were studied. The essence, structure and content of personal identity in older preschool children were characterized.

At the empirical level, as part of a pedagogical experiment, we have developed a program and methodology for studying the state of personal identity in older preschoolers.

For this purpose, we have developed appropriate criteria, indicators and levels of its detection in preschoolers. Selected and developed methods for practical study of the state of personal identity of children of the specified target group.

A recommended system of work on the education of personal identity in children of older preschool age has been developed.

Keywords: personal identity, senior preschool age, self-esteem, social identity, gender identity, preschoolers, identity, child's personality.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I.	8
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	8
1.1 Аналіз проблеми виховання особистісної ідентичності старшого дошкільного віку у психолого-педагогічній літературі.....	8
1.2. Фактори впливу на процес формування особистісної ідентичності старших дошкільників.....	14
1.3. Сутність, структура та зміст особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку.....	18
Висновки до першого розділу.....	25
РОЗДІЛ II.....	26
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	26
2.1. Програма і методика вивчення стану особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку.....	26
2.2. Результати вивчення стану виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку.....	31
2.3. Рекомендована система роботи з виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку.....	39
Висновки до другого розділу.....	48
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП

Актуальність. Під час процесу розвитку соціально-економічній сфері держави, зміни освітніх пріоритетів, тема виховання особистісної ідентичності все зростає, оскільки увагу психологів освіти до особистості дитини, процесу соціалізації і становлення унікального життєвого стилю, в формуванні яких ідентичність відіграє вирішальну роль. У зв'язку зі змінною соціальною ситуацією розвитку дітей, новим змістом соціальної ідентичності, що виникає як у дітей, так і у дорослих, вкрай важливо виявити основні тенденції формування особистісної та соціальної ідентичності у сучасних дітей, змісту їх «образу Я», уявлень про майбутньому і своєму місці в ньому.

У сучасному суспільстві термін "ідентичність" активно використовується в науці і практиці, є популярним у повсякденному житті. Політична та культурна криза призвела до втрати індивідуальних та групових ідентифікацій, к зміни вмісту психосоціальної ідентичності. Це впливає на процес дитячого входження у світ дорослих, присвоєння установок, норм та моральних стандартів, визначення соціальної поведінки та взаємодії людей. Окрім того, у сучасних умовах педагоги закладів дошкільної освіти відчують значні труднощі у методичному забезпеченні процесу виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку.

Темою розвитку та становлення особистісної ідентичності дітей займалися різні вчені, психологи, фахівці та психоаналітики. Процес формування ідентичності розглядали як вітчизняні науковці - Бех І, Виготський Л., Антонова А., Рейпольська О., Гавриш Н., так і зарубіжні – Еріксон Е., Сміт Л., Гіденс Е. і інші. Процес виховання особистісної ідентичності дітей з різних аспектів знаходиться у центрі уваги багатьох науковців. Грох М., Сміт Л., Шкільна І. розглядали у своїх працях національну ідентичність; Борисова Е., Поваренкова Ю. і інші розглядали ідентичність як професійну субстанцію у розвитку дітей; дослідженням гендерної ідентичності займалися вивчені Кагай В., Таганова А., Шаткін М. і інші.

Також дослідники розглядали ідентичність як соціальну, професійну, соціокультурну, етнічну (Мітіна Л., Клімова Е., Кон І., Таганова А., Абушенко В., Яковлева Л., Зернецька О., Кресіна І., Шульга Н., Кононко О, Кончаловська М., Леонтьєв А., Ладивір С., Піроженко Т. та інші).

Структуру психології особистісної ідентичності у своїх наукових працях розглядали Соболева Н., Канаєва Т., Литовка В., Козлова О та інші.

У психолого-педагогічної літературі (Рейпольська О., Ладивір С., Кононко О.) повідомляли про вікові закономірності процесу особистісної ідентичності, які з'являються під час усвідомленості часової перспективи. Тобто велике значення має дитинство, а саме дошкільний вік, у становленні та вихованні особистісної ідентичності людини.

Питання виховання особистісної ідентичності в старшому дошкільному віці залишаються малодослідженим, але з'являється вкрай важливим та перспективним. Тема ідентичності не до кінця розкрита у динаміці розвитку дітей цього віку. Взагалі не задано ясних шляхів, орієнтирів та стратегій для пошуку нових методів, поглядів на виховання особистісної ідентичності. Педагоги закладів дошкільної освіти відчувають недоліки у методичному забезпеченні у процесу виховання особистісної ідентичності старших дошкільників. Тому вкрай важливі науково-теоретичні та практичні дослідження в галузі виховання особистісної ідентичності.

Період дошкільного дитинства є фундаментальним у процесі соціального становлення особистості. Від того, наскільки успішним буде формування особистісних соціально-психологічних механізмів соціалізації на цьому віковому етапі, залежить успіх соціального процесу не тільки в період навчання в школі, але й у життєвому самовизначенні особистості. Тож з огляду на вищезазначене, темою нашої кваліфікаційної роботи обрана *«Виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку»*.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та практично вивчити стан виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку та педагогічні умови ефективності її виховання.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати сутність понять, що складають змістову основу особистісної ідентичності старшого дошкільника;
2. Теоретично обґрунтувати проблему виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку на основі вивчення психолого-педагогічної літератури;
3. Практично вивчити стан сформованості особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку;
4. Розробити рекомендовану систему роботи з удосконалення педагогічних умов виховання особистісної ідентичності старших дошкільників.

Об'єктом дослідження визначено виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку.

Предметом дослідження є педагогічні умови виховання особистісної ідентичності старших дошкільників.

Наукова новизна дослідження. На основі теоретичного аналізу проблеми виховання особистісної ідентичності, окреслені та проаналізовані базові поняття дослідження. Обґрунтовані концептуальні положення щодо виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку, окреслений потенціал закладу дошкільної освіти у цьому процесі. Розроблені критерії, показники та рівні особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку.

Теоретичне значення роботи полягає в актуалізації базових понять дослідження, уточненні сутності поняття особистісної ідентичності дітей дошкільного віку; визначенні критеріїв та структурних компонентів її сформованості; характеристиці теоретико-методичних засад виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку; теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов виховання особистісної ідентичності у дітей вказаної вікової групи.

Практичне значення роботи полягає у розробці методики вивчення практичній діяльності вихователів ЗДО щодо діагностування вихованості особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку, розробки методичних рекомендацій вихователям з поліпшення цього процесу.

Впровадження результатів дослідження здійснювалось в межах публікацій за результатами дослідження двох статей та участь у науково-практичних конференціях, а саме: Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції *"Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку"*, Ніжин, 2021, 2022; вузівській науково-практичній конференції *«Студентський науковий вимір актуальних проблем дошкільної освіти»*, Ніжин, 2022. Публікації статей *«Аналіз проблеми у вихованні особистісної ідентичності старшого дошкільного віку у психолого-педагогічній літературі»* та *«Чинні програми виховання і розвитку про формування особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку»*.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 2-х розділів, висновків до них, загальних висновків, списку літератури та додатків. Обсяг роботи становить 67 сторінок, з них 61 сторінка основного тексту.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.

1.1 Аналіз проблеми виховання особистісної ідентичності старшого дошкільного віку у психолого-педагогічній літературі.

У психолого-педагогічній науці терміни ідентифікація та ідентичність не є загальноживаними. Вони розглядають як синонімічні, тобто позначають різні феномени.

Поняття ідентичність похідне від поняття ідентифікація. За визначенням Фрейда З. це є процес привласнення малою дитиною взірців поведінки. Ідентифікація є однією з важливих складових ідентичності, яка забезпечує її формування.

Поняття ідентичності, її структуру вивчали зарубіжні (Гоффман І., Еріксон Е., Мід Дж.) та вітчизняні вчені (Божович Л., Виготський Л., Кон І.).

Сучасні вчені вивчають особистісну ідентичність дитини з різних аспектів. Бех І., Белінська Є., Іванова Н. розглядають її як соціальний процес у вихованні та розвитку особистості. Беляєва О., Кулікова І. акцентують увагу на особистісній ідентичності саме у вимірах підліткового віку. Гендерний аспект виховання особистісної ідентичності розглядають Булатова Л., Рейпольська О.

У вихованні в період дитинства особистісної ідентичності, значна увага належить середовищу, де вона зростає. На основі взаємодії внутрішніх умов і середовища Еріксон Е. визначав на три форми ідентичності:

1) обумовлену зовні (статеву, расову, вікову, національну, громадянську приналежність);

2) власно набуту (вільно обрані зв'язки, професійний статус, прив'язаність і орієнтації);

3) запозичену (засвоєні ролі, задані зовнішнім зразком, прийняті під впливом очікувань оточуючих).

Еріксон Е. визначив вікові категорії дітей за етапами розвитку, що представлені у схемі 1.1.

Схема 1.1.

Виховання ідентичності дитини у дошкільні роки (За Еріксоном Е.)

Вікова категорія	Вік	Сутність ідентичності
<ul style="list-style-type: none"> • Ранній дошкільний вік • Середній і старший дошкільний вік	<ul style="list-style-type: none"> • 1-3 років • 3-6 років	<ul style="list-style-type: none"> • "Я- те, що я можу", "Я-сам" • "Я те, що я буду", ідентичність проявляється в грі та її сюжеті.

Мід Дж. надавав ідентичності соціальної обумовленості і вважав, що вона є результатом соціального досвіду взаємодії з іншими людьми, оскільки формується лише коли індивід має відношення до соціальної групи та спілкування.

Стадії розвитку ідентичності - це органічний взаємозв'язок між соціальною ідентичністю і особистісною. По відношенню до соціальної ідентичності - особистісна ідентичність з'являється вторинною. Дитина пізнає себе та засвоює досвід за допомогою взаємодії із соціальним оточенням. Кумулятивні процеси соціальної ролі та соціальної ідентичності гарантують створення структури особистісної ідентичності.

Особистісна ідентичність людини реалізується за допомогою мовлення. Піддубна О. виділяла свідому ідентифікацію, що здійснюється на основі процесів рефлексії та несвідому. Несвідомі аспекти ідентичності це скриті, неусвідомлені особистістю характеристики власного образу. Вони неприпустимі в соціальному середовищі і, як правило, засуджуються та

підсвідомо витісняються особистістю. Це своєрідні блоки для повноцінної соціалізації.

Науковці розрізняють такі види ідентичності:

1. Его-ідентичність і групову ідентичність;
2. Особистісну й соціальну ідентичність;
3. Позитивну й негативну;
4. Передчасну, дифузну і досягнуту;
5. Усвідомлену і неусвідомлену;
6. Актуальну і віртуальну;
7. Реальну й ідеальну.

Розвиток формування особистісної ідентичності відбувається за рахунок здатності до наслідування, рефлексії та зворотного зв'язку. Особистість дитини приймає активну участь до власного становлення.

Тож у розумінні понять ідентифікація та ідентичність в науковій та психолого-педагогічній літературі існує деяка змішаність цих феноменів.

Аналіз наукових досліджень підтверджує відсутність однозначного визначення понять «ідентичність» та «ідентифікація». Ідентифікацію розглядають як процес становлення, функціонування та розвитку ідентичності. Ідентичність – соціальний продукт, що впливає із діалектичного взаємозв'язку індивіда із самим собою та суспільством [14].

Дослідження Беха І., Рейпольської О., засновані на вікових закономірностях процесу розвитку особистісної ідентичності та її становлення. Зокрема, Бехом І. наголошується увага на тому, що процес ідентифікації, як соціальний феномен, починається від народження і постійно існує в житті людини. Він розширює, утворює, поглиблює і забезпечує визначення людиною себе для себе та для інших [12,13].

Особистісну ідентичність розглядають як особистісне утворення, що є компонентом структури самосвідомості та виражається в переживаннях людини. Костяк Т., визначав особистісну ідентичність дітей дошкільного віку як складне комплексне утворення, яке тісно пов'язане з усвідомленням

людини себе і навколишнього світу. Розумінням норм, цінностей і моральних еталонів, що лежать в основі ставлення до себе [32].

Беляєва І. визначала особистісну ідентичність як внутрішню динамічну структуру, яка інтегрує уявлення людини про себе з очікуваннями значимих інших.

Дослідження з психології підтверджують, що у дітей старшого дошкільного віку їх самобутність або особистісна ідентичність детермінується особливостями дітей 5-6 років. Для них має велике значення їх оцінки дорослими, їх яскравість та емоційність, завищена самооцінка та вплив однолітків.

В онтогенезі маленької дитини (від півтора до трьох років) є гендерна (статева) ідентифікація. У цей віковий період індивід вчиться як слід зараховувати себе та інших до певної статі. Бех І. вважає гендерну ідентифікацію важливою складовою формування особистісної ідентифікації дитини. Вона розпочинається саме у сім'ї, де дитина орієнтується на приклад найближчих до себе людей- родичів та батьків. З віком, об'єктом емоційної ідентифікації та прихильності, стають ровесники, люди із найближчого оточення.

Сучасними вченими визначено, що гендерна (статева) ідентичність – це усвідомлення належності до чоловічої чи жіночої статі та урахування сукупності властивостей особистості, що її характеризують (поведінка, соціальні ролі, зовнішній вигляд, мова).

На гендерну ідентичність впливають поведінка оточуючих людей (однолітків та дорослих), її позитивні чи негативні підкріплення з боку батьків та інших авторитетних дорослих (найближчі родичі, вихователі тощо). Тому ідентифікація прирівнюється до наслідування й оточуючі стимулюють у старших дошкільників прояви різних типів поведінки.

У вихованні особистісної ідентичності, Репіна Т. виділяє ризики у її формуванні, а саме :

- підкріплення батьків протилежні;

- характер іграшок може формувати типові статеві переваги дитини;
- взаємозв'язок поведінки дитини та батьків.

Тож гендерна ідентифікація є важливою в процесі виховання особистісної ідентичності.

Гендерна ідентифікація відноситься до психологічних механізмів регуляції поведінки, включена у складний процес становлення особистісних структур, результатом якого є гендерна ідентичність.

Виховання особистісної ідентичності починається з гендерної ідентифікації та тісно пов'язане з соціальною ідентичністю. Гендерна ідентичність є базовою характеристикою особистості та складає основу для становлення й розвитку особистісної, соціальної ідентичності дитини дошкільного віку.

Дошкільний вік 5-7 років є сприятливим для становлення гендерної та соціальної ідентичності і характеризується почуттям дорослості, відчуттям статі, суперечністю між необхідністю належати до статевих стереотипів і бажаннями стверджувати власні норми і цінності в суспільстві серед дорослих, однолітків, друзів тощо. Особистісна самобутність дітей з віком відбувається скоріше диференційованою і відображає різні якості позиції дитини та її особистості. [48].

Головними факторами, які впливають на розвиток особистісної унікальності дитини є рівень її мислення та особливості процесу соціальної ідентичності. Соціальна унікальність індивіда постійна протягом всього дошкільного дитинства. Встановлено, що діти, у яких був високий рівень соціалізації, володіють більш диференційованою ідентичністю. Психолог Кононко О. у своїх роботах визначала, що оцінка дорослих грає важливу роль у ставленні особистісної ідентичності дитини [28,29].

Кончаловська М. дослідила зміст особистісної ідентичності дітей та вивчила динаміку цього процесу. Проаналізувала вплив різноманітних факторів на становлення особистісної унікальності у дітей віком 5-7 років. [31].

Дослідниця Кончаловська М. вважала, що старші дошкільники співвідносять себе зі своєю статтю. Об'єктивні характеристики, які прийняті у соціальному середовищі діти визнають скоріше, ніж суб'єктивні – власна оцінка, інтереси, свої бажання тощо.

Встановлено, що з віком у дітей особистісна ідентичність стає більш визначеною, структура якої відбудовується поступово. Власні позитивні переживання та емоції приносять правильну оцінку до себе та успішну соціалізацію у суспільстві.

Діти 5-7 років мають дві тенденції у розвитку власної ідентичності, такі як розвиток усвідомленості та диференційованості. Вони супроводжуються розвитком інтелекту, істинних уявлень про себе та загальної цілісності.

Таким чином, ми визначили теоретичні аспекти виховання ідентичності у старших дошкільнят, з'ясувавши те, що ідентичність та ідентифікація розглядається як розвиток процесу наукового, практичного та психолого-педагогічного пізнання. Вирішальну роль грає сама ідентичність у процесі формування особистості дитини. Ідентичність поступово формується на початок життя дитини, та є значним аспектом у соціальному суспільстві; вплив батьківського виховання, оцінка навколо оточуючих, рівень соціальної ідентичності – це є соціальні чинники, які впливають на процес ставлення ідентичності старших дошкільнят. Особистісна самоідентичність починає формуватися від народження і з віком стає більш визначеною, диференційованою та набуває певної структури. Виховання особистісної ідентичності включає процеси виховання гендерної ідентифікації, соціальної ідентифікації, які є її структурними елементами; вони відносяться до психологічних механізмів регуляції поведінки в цілому. Процеси соціальної та гендерної ідентифікації відносяться до складових елементів особистісної ідентичності. Вони виражаються в самооцінці та взаємозалежать від рівня соціальної ідентичності (Бех І., Кон І. Лабунська В., Рейпольська О.) Результатом особистісної ідентичності є активний процес інтеграції особистості. Вона містить у себе пережиту тотожність «Я» з часом і

підтримується та поділяється соціумом. (О. Безсонова, Н. Гавриш, К. Крутій та інші).

1.2. Фактори впливу на процес формування особистісної ідентичності старших дошкільників

Вітчизняні психологи, Карабанова О., Столін В., які вивчали розвиток особистості у дошкільному віці, розглядають фактори впливу на процес формування особистісної ідентичності на різних рівнях. У своїх дослідженнях психологи запевнюють, що формування особистісної ідентичності у дошкільному віці залежить від правильної батьківської позиції та збалансованості сімейної системи— адекватного контролю, обмежень, прихильності, психологічної дистанції, піклування.

В результаті аналізу сучасних наукових досліджень визначені основні фактори впливу, під впливом яких формується самооцінка дітей старшого дошкільного віку. Особистісна ідентичність формується під впливом трьох просторів: соціального, гендерного та особистісного.

Соціальні фактори вмістять: оцінка дорослих та оточуючих, рівень соціальної ідентичності, сімейне виховання. До особистісних факторів належить зміст Я-концепції, самооцінка, рівень мислення. Гендерні фактори є передумовою цілеспрямованого, систематичного формування ідентичності.

Дослідники, які вивчали ідентичність дітей Кононко О., Рейпольска О. вважають, що на якість розвитку особистісної ідентичності впливає власна цінність у порівнянні з оточуючими, ранні та перші висновки про життя, висловлювання батьків, позиція у сім'ї. Таким чином у дитини старшого дошкільного віку формуються власні способи взаємодії з іншими людьми.

Іванова І. розглядала такі чинники впливу на ідентичність, як соціальні переживання. Вони пов'язані з благополучною соціалізацією дитини в період старшого дошкільного розвитку. Також, дослідниця вважала, що з часом

ідентичність дитини стає диференційованою, визначеною і вибудовується в певну, конкретну структуру.

Дорослий, який у спілкуванні з дитиною заохочує та підтримує когнітивну ініціативу малечі, сприяє залученню до пізнання навколишнього світу. У цьому віці для дитини є дуже важливим позитивний досвід відносин із дорослими, які підвищують цікавість до навколишнього світу, сприяють наполегливості та активності у розв'язанні завдань.

У житті дитини дорослий є дуже авторитетним, який впливає на , психічний та емоційний розвиток. Найближчою для дитини серед значущих дорослих людей є мама. Саме з мамою малеча найчастіше проводить час, ділиться власними емоціями, враженнями. Неслухняність та вередування є своєрідним засобом встановлення контактів з оточуючими. Потім за мамою для дитини значущим дорослим являється вихователь у садочку, який також часто спілкується з малечою.

Одним з важливих факторів розвитку дитини є гармонійне, плідне спілкування з дорослим, яке забезпечує малюка до залучення цікавості до світу. Дітей старшого дошкільного віку дуже цікавлять різноманітні сфери життя дорослого. Діти захоплено розповідають про себе, про своє життя, друзів. У неї чітко виявляється увага на соціальному оточенні, на своєму житті, на житті дорослих та одноліток, а також на своїх переживаннях.

Діти 5-7 років намагаються знайти з дорослими спільні інтереси, розуміння, вони прагнуть до співпереживання до себе, підтримки дорослого. Дитина в цьому віці намагається розуміти що добре, що погане, як вести себе в різних умовах, в деякий час життя. Це збільшує сприйнятливості дітей до виховного процесу, встановлюються норми поведінки (Русакова Т., Литвиненко С., Урбанська М.).

Саме в цей вік діти уважно ставляться до дій, слів оточуючих, дорослих. Свої помилки вони бачать очима дорослого, тому без образ реагують на різні зауваження, виправляючи свою поведінку. Спілкування з дорослим допомагає

зрозуміти, що саме в навчанні дорослий являється вчителем, що треба поводитися себе як вихованцям.

Дослідниця, Пехотска О. вважає, що дитина має великий інтерес до стосунків між дорослими у різноманітних сферах життя, ніж до предметних дій, якими постійно займаються дорослі. В результаті спілкування з оточуючими, дитина використовує у своїх іграх усе, що бачить в житті дорослих.

Спілкування з вихователем у житті дитини грає також важливу роль. Конструктивні, сприятливі стосунки дають дітям впевненість у собі, позитивну самооцінку, розуміння до оточуючих, радість від успіху. Вони відчують що є вже ні «я», є «ми» в спільних справах (Еріксон Е., Кулі Ч, Скіннер Б. та інші). Взаємозв'язок відносин з педагогами виховує власну самооцінку.

Ще одним із важливих факторів впливу на процес формування особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку є спілкування з однолітками. Під час спілкування у дитини формуються суспільні якості, елементи колективізму, висловлювання (Вукова О., Манона-Томова В., Зданевич Л. і інші.) Коли вони разом грають, розмовляють, створюють щось нове, діти впливають один на одного, таким чином вони починають бачити себе очима іншого.

Дошкільники у спілкуванні з однолітками частіше розмовляють про усе що бачать, відчують, вони намагаються поділитися своїм враженням, своїми емоціями, за допомогою різних іграшок. В результаті цього, дитина пізнає себе посеред навколишнього світу, формується її соціальна поведінка. Старшим дошкільникам дуже важливо гратися разом з друзями, вони починають розуміти що є позиція «ми», не тільки «я», що також у одноліток є інші ігри, інтереси.

Учені Вукова О., Гріднева Г. у своїх працях повідомляли, що стосунки дітей старшого дошкільного віку з однолітками мають велику різницю зі стосунками дорослих. Спілкування дітей між собою набагато емоційне яскравіше. Воно супроводжується мальовничою фантазією, кривляннями,

висловлюється багатий лексикон, діти також більш розкуті. Таки відносини серед одноліток на відміну від дорослих мають повну відсутність норм та правил поведінки.

На процес формування особистісної ідентичності дитини впливає положення малюка в системі взаємодій меж членами родини та взагалі людського оточення. В результаті різноманітних відносин (батьківсько-дитячих, з однолітками, з товаришами), у малюка формуються психологічні особливості, які створюють його особистісну ідентичність. (Коломинский Я., Мелтсас М.). Взаємодія меж усіма членами родини впливає на процес формування особистісної ідентичності дитини.

Результати досліджень Міллера Н. вказують на те, що на формування особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку впливає родина, їх батьки. Вони є взірцем поведінки, дій, які малюки копіюють, неусвідомлене повторюють. Усі правильні, неправильні дії, поведінки оточуючих, оцінки дорослих закладаються в розвиток власних якостей дитини та формують особистісну ідентичність.

Таким чином, існує безпосередній вплив індивідуальної та соціальної ідентичності дитини, що визначається в свідомості кожного малюка.

На процес розвитку ідентичності дітей старшого дошкільного віку впливає самооцінка, яка сприяє повноцінному розвитку. Якщо дитина має високу самооцінку, вона позитивно становитися до свого типу особистості, до своїх власних набутих якостей, до умінь, вона задоволена рисами свого розвиваючого характеру. Низка самооцінка приносить дитині невміння користатися своїми позитивними якостями, значну увагу приділяють недолікам, набагато менш позитиву вони бачать у своїх значних перевагах. (Первин, Л., Джон, О.)

Як вважає Ананьєва Б, дитина 5-7 років має самооцінку, яка реально відображає оцінку дорослого. Адекватна самооцінка малюка з'являється, коли він має місце в навколишньому світі серед соціуму однолітків та оточуючих.

Гендерний фактор, який також впливає на розвиток особистісної ідентичності, полягає в статево-рольовій ідентифікації дитини з конкретним представником даної статі (частіше матері). Механізм гендерної ідентичності проявляється в соціальної оцінки бажаної поведінки дитини в будь якій ситуації. У дітей 5-7 років починають діяти психологічні гендерні стереотипи. У хлопчиків розвивається почуття сили, розуміння, гамірливості. Дівчатка більш залучаються бути спокійними, вихованими, слухняними.

Відомі психологи. О. Кікінеджи та О. Кононко, вважали що діти з 5 років вже поступово починають розуміти постійність своєї статі, вони чітко розуміють що стать не змінюється коли змінюється зачіска, предмети одягу. [26,28,30].

Вейцман Л. наголошував, що поведінки людей, які оточують дитину, спілкування з дорослими, батьками мають вплив на процес розвитку гендерної ідентичності. Великий вплив на формування ідентичності дошкільника являється особливість процесу соціальної ідентичності, тобто рівень мислення дитини. Малюк, починаючи з 5 років має вже постійну соціальну ідентичність. Психологи досліджували, що дитина, яка має високий рівень у соціумі, здатна більш до адекватної самооцінки та поведінки у цілому.

Таким чином, на процес формування особистісної ідентичності дітей впливають багато факторів як соціальних, так і індивідуальних: виховні технології з боку батьків, вихователів, взаємодія дитини з соціальним оточенням, позиція у родині, соціалізація у суспільстві, порівняння себе з іншими.

1.3. Сутність, структура та зміст особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку

Особистісну ідентичність дитини дошкільного віку розглядали не тільки як загальне питання у дитячій психології, але і вивчали її структуру.

Проте, у дослідженнях науковців структура дитячої особистісної ідентичності розглянута досить суперечливо, подвійно та непослідовно.

Психолог Коростеліна К., ретельно вивчала структуру особистісної ідентичності дітей. У своїх працях вона визначила головні компоненти особистості дитини:

- Індивідуальна, або «Я» ідентичність
- Колективна, або «Ми» ідентичність

У дитини дошкільного віку індивідуальна ідентичність включає у себе рольові ідентичності, тобто особливості поведінки людини, які визначаються різноманітними соціальними ситуаціями. Колективна ідентичність містить у себе групові та соціальні категорії [14]. Авторка вважає, що особистісна ідентичність дитини – це набір індивідуальних характеристик та власних рис дошкільника, які обумовлені постійністю, або деякою періодичністю. Саме такі дії і дозволятимуть диференціювати малюка від інших.

Разом з англійським психологом Теджфелом Г., вона визначала соціальну ідентичність, як особливу частину «Я-концепції», у результаті якої виникає емоційне залучення дитини до суспільства.

«Я-концепція» містить у себе суб'єктивне ставлення до зовнішніх факторів, а також включає у себе фізичні, особистісні, моральні, розумові усвідомлення про себе.

Кононко О., розглядала зміст та сутність особистісної ідентичності. У своїх дослідженнях вона повідомляла, що самосвідомість дитини є цілісним явищем за змістом та характером. Цей процес охоплює позицію у світі, життєву компетентність, індивідуальну зрілість дитини дошкільного віку.

Кононко О. визначала рефлексивні складники особистості дошкільника такі як:

- Особистісна рефлексія,
- Механізм ідентифікації

- Механізм диференціації

На її думку саме ці комплектуючі особистості слугують фундаментом для розвитку формування природної ідентичності та існують як важливі чинники будування індивідуальної системи характеру дитини.

На цей час питання співвідношення особистісної та соціальної ідентичності має багато різних дискусій. У психолого-педагогічній літературі науковці трактують «соціальну ідентичність» як протилежність від «індивідуальної». Однак, ідентичність від початку розглядалася, як соціальний процес розвитку дитини. Два аспекти, які входять до структури ідентичності, як правило, виділяють психологи – соціальний і особистісний або персональний.

На думку науковця Хабермаса Ю. термін «Я-ідентичність» можливо використовувати як комплекс соціальної ідентичності та особистісної. Ці дві ідентичності працюють разом, як постійний процес взаємодії. Структуру особистісної ідентичності малюка він розглядав як дві нерозривні ідентичності, які переплетені між собою та які тримають «баланс Я-ідентичність» [48].

Гідденс Е. також вивчав структуру ідентичності дитини як два різних полюси; перший полюс це – повний конформізм особистості, другий це – замкнутість у себе. У своїх працях він пропонував використовувати термін «спільна ідентичність». Саме вона характеризує особистість дитини як неусвідомлюване залучення до будь якого суспільства. Науковець розглядає особистісну ідентичність дитини як соціальний інститут, який формує стійкість та соціальний порядок у житті малюка.

Дослідник Бернс Р. вважає, що образ «Я» характеризує уявлення дитини про себе, тобто власна самооцінка дошкільника є емоційною оцінкою його уявлень прийнять чи неприйнять своїх рис образу «Я» [11].

У психолого-педагогічній літературі можна зустріти, що самоставлення особистісної ідентичності дошкільника це – емоційна складова

установки на себе та компонент «Я- концепції». Тоді як, самооцінка – це певна оцінка дитини власних якостей, рівня адаптації у соціумі, порівняння себе з іншими людьми. Самооцінка містить у себе суб'єктивне утворення у практики психології людини та відображення поведінки і норм, які є в суспільстві.

У дітей 5-7 років самооцінка формується досить поступово відносно до власної особистісної ідентичності. Коли дитина бачить дії та поведінку інших, у неї спочатку поступово з'являється досвід оцінювання оточуючих її людей. Після цього вона може ідентифікувати себе з дорослими, з однолітками, оцінюючи себе.

Науковці виділяють у структури особистісної ідентичності три головних компонента:

1. Емоційно-ціннісний;
2. Когнітивний;
3. Поведінковий.

Когнітивний компонент, як складова ідентичності дитини, досить часто розглядається у психологічній літературі авторами Еріксоном Е., Белинської Е., Бернсом Р., Шнейдером Л. та іншими. Так, наприклад, дослідник Теджфел розглядає когнітивний компонент особистості як аспект індивідуальної Я-концепції, яка визначена власним знанням про своє положення у суспільстві з емоційною оцінкою цього середовища.

На думку Шнейдер Л., когнітивна складова ідентичності дитини включає до себе рефлексію, яка забезпечує усі рефлексивні процеси у розвитку власної особистісної ідентичності дитини старшого дошкільного віку. Зміст когнітивної частини ідентичності визначається як соціальний досвід дитини, який передбачає усвідомлення дошкільника приналежності до своєї статі відповідно до власних гендерних характеристик.

Також дитина старшого дошкільного віку має певне розуміння щодо власної особистісної ідентичності, яке містить у себе усвідомлення конкретних моделей поведінки, розуміння власної позиції у соціумі відповідно вікового періоду дошкільника.

Наступний компонент особистої ідентичності, *емоційно-ціннісний*, передбачає власну оцінку рис та певні аспекти рольової поведінки дитини. Ця складова ідентичності залежить від особистісних якостей старших дошкільників, а також від їх ставлення до рідних та оточуючих навкруги. У результаті досліджень Беляєвої О. було виявлено, що емоційно-ціннісна частина ідентичності взагалі не залежить від уявлень про себе [15]. Цей компонент ідентичності створює здатність дошкільника дати собі адекватну, правильну оцінку відносно оточуючих навколо нього, а також охарактеризувати себе, свої дії та якості. Якщо брати до уваги положення малюка у соціумі взагалі, то завжди його оцінка до самого себе значно залежить від оцінки батьків або інших дорослих.

Останній компонент особистісної ідентичності дитини розглядали як дієві вияви змісту ідентифікування, тобто *поведінковий компонент*. Ця складова ідентичності вмістить у себе реалізацію власної ідентичності, згідно з діями, поведінкою об'єкта або зміною особистісних якостей, які пов'язані з самостійністю, рефлексією, активності до суб'єкту ототожнення.

У дошкільника 5-7 років уявлення про себе складаються в «Я-образ» або «Я-концепцію». Саме цей образ містить переживання, думки, емоції а також уявлення про свої характерні риси.

У центрі Я-концепції, образу Я знаходиться власна самооцінка дитини як система, яка пов'язана повністю з психікою та діяльністю індивіда. Самооцінка дитини відображає ставлення до себе, власне знання та уявлення про себе. Адекватна самооцінка малюка цілком пов'язана з її когнітивною частиною, а саме знаннями про себе, про свої прагнення, можливості та уявлення.

Я-концепція формується у дитини дошкільного віку у результаті самопізнання або рефлексії прояви образу «іншого», спочатку якого стає дорослий, а потім однолітки. Коли дитина бачить себе поглядом іншого, він ідентифікує себе з ним та уподібнюється йому. З часом, дошкільник зростає та його Я-концепція стає індивідуалізованою та диференційованою. Спочатку

дитина 5-7 років оцінює себе, свій одяг та вигляд, потім вже вимірює своє місце у суспільстві та власну діяльність. Коли дитина дає себе оцінку та починає рівняти з іншими, вона вибирає людину, яку буде копіювати його поведінку, дії та зовнішній вигляд. Дошкільники віком 5,6,7 років частіше за всього вибирають собі батька, вихователя або однолітку.

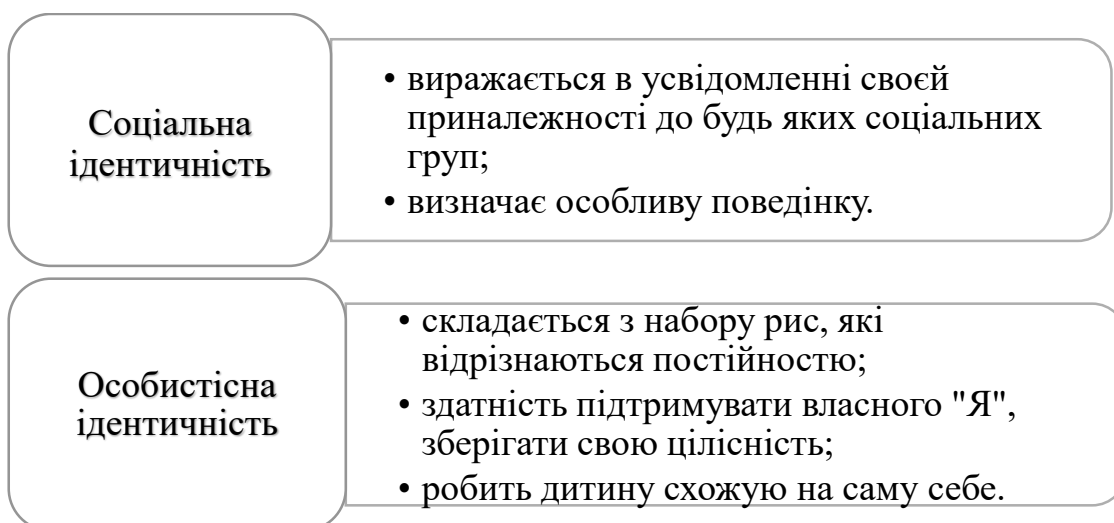
Кон І., виділяв взаємозв'язок між поняттями «особистісна ідентичність» та «Я-концепція», при цьому він поділив на три компонента «Я»: «Я-концепція», активне «Я» та чинне «Я». Ці три аспекти ідентичності відповідають за внутрішній процес самопізнання дитини [27].

Соціальної ідентичності властиве самовизначення людини до соціуму. Про це повідомляв у своїх працях дослідник Левін Курт, на його думку вважалося, що індивід потребує відчуття групової ідентичності, для того, щоб зберегти відчуття внутрішнього спокою.

Соціальна ідентичність розглядається як дуже важлива складова самосвідомості, яка визначає особливу поведінку дитини, його почуття, емоції, думки. Фундаментальні складові соціальної ідентичності містять у себе погляди, цінності свого оточення, формування образу «ми» і «вони».

Схема 1.3.1.

Визначення аспектів соціальної та особистісної ідентичності

Вивчаючи поняття «соціальної» та «особистісної» ідентичності, можливо стверджувати, що соціальна ідентичність є складовою структури особистісної ідентичності.

Дослідник, Фельдштейн Д. ретельно вивчав соціальну взаємодію дошкільників із суспільством, у результаті досліджень, було з'ясовано, що дошкільники усвідомлюють свій образ - Я наприкінці означеного вікового періоду. Тобто діти 5-7 років отримують перший суспільний досвід, який допомагає в майбутньому житті побудувати стосунки з однолітками та з дорослими [24].

Таким чином, особистісну ідентичність дошкільників старшого віку висвітлюють як внутрішню динамічну структуру, що складається з певних елементів та компонентів. Також ідентичність дітей, вказаної вікової групи, розглядають як особливу частину Я-концепції, яка містить у себе різноманітні усвідомлення про себе.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Досліджуючи питання виховання особистісної ідентичності, стає зрозумілим, що цей феномен є дуже актуальною проблемою як у сучасній так і зарубіжній науці.

Аналіз теми особистісної ідентичності здійснювався з різних аспектів – філософського, соціального, педагогічного та психологічного.

Доскональне вивчення проблеми ідентичності дітей, уможливило визначення змісту, структури та сутності особистісної ідентичності дитини старшого дошкільного віку. Структуру особистості дошкільників вдалося розглянути як внутрішнє, динамічне поняття, яке інтегрує уявлення малюка про себе, свою поведінку, свої якості відносно оточуючих навколо.

Узагальнення досліджень дало змогу зрозуміти, яку важливу роль у формуванні та розвитку особистості відіграє ідентичність дитини. Вона є своєрідною мірою соціалізації та починає формуватися вже на початку життя дитини.

У результаті сучасних наукових досліджень визначені основні фактори, які впливають на процес формування особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку. Так, родина, оточення, власна самооцінка, рівень мислення, гендерна ідентифікація, рівень соціалізації, індивідуальні якості, вікова динаміка, переживання – усе це має безпосередній вплив на розвиток особистісної ідентичності малечі.

З'ясовані компоненти та складові особистісної ідентичності дошкільників. На основі сучасних праць науковців та психологів були проаналізовані соціально-психологічні та соціально-педагогічні механізми виховання особистісної ідентичності.

У першому розділі обґрунтоване велике значення сім'ї, вихователя та дорослих у житті старших дошкільників. Описані теоретичні висновки експериментально перевірені у процесі досліджень.

РОЗДІЛ II

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Програма і методика вивчення стану особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку.

Для визначення критеріальної бази були використані результати попередніх досліджень щодо критеріїв вивчення стану особистісної ідентичності старших дошкільників.

У своїх працях психолог Ічанська О. виокремлює критерії такі, як ідентифікація з власним «Я», емоційно – ціннісна часова транспектива, тобто це - наступність, прийняття різночасових аспектів «Я».

Для вивчення стану виховання ідентичності Турецька Х. визначає:

- когнітивний критерій (конкретна інтегрована система уявлень дитини про себе);
- міжособистісний критерій (здатність до встановлення міжособистісних відносин);
- діяльнісний критерій (здатність до продуктивної діяльності).

Також, дослідниця Кончаловська М. розглядає об'єктивний та суб'єктивний критерії. Об'єктивний – це вміння проаналізувати та порівняти поведінку іншого, здатність оцінити соціальний статус іншого, порівнюючи його з власним. Суб'єктивний - це думка малюка про себе, про свій сімейний статус, власна самооцінка.

У процесі визначення критеріїв не менш значимим є врахування усвідомленого ставлення дитини до оточуючих навколо себе. Це показник спільної діяльності дорослих під час соціалізації дитини, яка дуже швидко засвоює уявлення про соціум. Тому між соціального досвіду, ставлення до

інших, до довкілля, до самого себе існує взаємозв'язок, який забезпечує можливість вибору.

За допомогою когнітивного критерія можливо комплексно оцінити обізнаність та інтереси дітей віком 5-7 років. Показниками когнітивного критерію вважають:

- сукупність уявлень особистості про себе;
- сукупність знань про себе;
- усвідомлення безперервності власного Я.

Також когнітивний критерій передбачає можливість ідентифікувати самого себе у особистої діяльності, усвідомлення дитиною власного гендера та обґрунтувати причини свого настрою тощо.

За допомогою емоційно-ціннісного критерію визначено вплив емоційно-чуттєвої сфери життя старших дошкільників на процес порівняння себе із однолітком, дорослим або якимсь казковим героєм.

Емоційно-ціннісний підхід у дитини старшого дошкільного віку є провідним, оскільки він проявляється в бажанні ідентифікації себе з іншим. Показниками якого є позитивно-ціннісне ставлення власного Я до інших, емоційна стабільність та емоційне ставлення до навколо оточуючих.

За допомогою поведінково-діяльнісного критерію визначена активність дітей у проявах ідентифікації себе з оточуючими. Показниками цього критерію були встановлені – самостійність, практична діяльність та рефлексія особистісної поведінки щодо інших.

В результаті аналізу виокремлених показників і критеріїв були з'ясовані рівні вихованості особистісної ідентичності у дітей 5-7 років: високий, достатній, середній та недостатній.

Розглянемо показники рівнів.

Дитина, яка має *високий* рівень особистісної ідентичності показує впевнену зацікавленість матеріалом, бесідою. Така дитина володіє власним настроєм, правильно визначає гендер, може пояснити власний вибір бажаного

чи не дуже бажаного ототожнення себе з однолітком або дорослим, прагне більш до позитивного ніж негативного прикладу.

Дитина з *достатнім* рівнем зацікавлена бесідою із дорослим, але може запитати до вихователя щодо тематичного завдання. Цей дошкільник має здатність вірно визначити власні гендерні (статеві) відмінності, може пояснити свій настрій, однак не до кінця уявляє його причини, визначає для себе об'єкт ідентифікації серед однолітків, казкових героїв, дорослих, а також у нього є потенціал пояснювати цей вибір, але дуже стислий. Така дитина цілком розуміє ролі дорослих, порівняє себе з ними, вона також має завищений або адекватний рівень самооцінки, в неї позитивне ставлення до однолітків та дорослих, має вірну оцінку стосовно позитивного та негативного прикладу, однак не завжди малює робить правильне рішення. Також діти, які мають достатній рівень, вміють пояснити різницю або схожість із однолітками за смаками, за зовнішністю, також вони можуть спрогнозувати оцінку дорослих стосовно власної поведінки та себе.

Дошкільники з *середнім* рівнем нездатні володіти власними емоціями, не можуть пояснити прояви ототожнення себе з дорослими чи однолітками. Також не здатні адекватно охарактеризувати власні статеві відмінності. Такі діти мають занижену або завищену самооцінку, дуже слабо аналізують приклади проявів поведінки.

Діти з недостатнім рівнем проявляють себе як байдужі, незацікавлені до матеріалу та бесіди. Вони мають поверхову, дуже обмежену інформацію про свої власні гендерні відмінності, про соціальні ролі у закладі дошкільної освіти, у сім'ї та суспільстві. Діти потребують додаткові навідні запитання щодо матеріалу, їм недостатньо запропонованої теми. Також вони не можуть адекватно охарактеризувати власний настрій, не виявляють зацікавленості до ідентифікації себе з дорослим або з якимсь казковим героєм, має завищену або занижену власну самооцінку.

Емпіричне дослідження побудоване на основі вищевикладеного теоретичного дослідження. У наданій роботі ми будемо проводити

констатувальний експеримент, який спрямований на вивчення стану виховання особистісної ідентичності структурних елементів, яких ми розглядали, а саме: гендерної ідентифікації, самоідентифікації, ототожнення себе із соціумом, соціальної ідентичності.

Ми здійснили опитування вихователів за допомогою анкетування, у якому було запропоновані питання стосовно актуальності стану виховання особистісної ідентичності дошкільників старшого віку, про прийоми та методи виховного процесу щодо здійснення формування особистої ідентичності дітей 5-7 років.

Також ми провели бесіду-опитування з батьками старших дошкільників з метою визначення рівня їх обізнаності щодо виховання особистісної ідентичності, визначення суб'єкту ідентифікації малюка із родиною. На батьківських зборах проводилась бесіда щодо усвідомлення дитиною ідентифікації себе з конкретним прикладом – герої мультфільмів, друзі, батьки, вихователі тощо).

Для того щоб, визначити рівень статевої ідентичності, самооцінки, самоідентифікації та рівня соціальної ідентичності дошкільників, було здійснені діагностичні заходи з малюками 5-7 років.

Для визначення самоідентифікації, рівня самооцінки та рівня соціальної ідентичності були проведені діагностичні методики:

1. Тест «Сходінки»;
2. Малюнковий тест «Намалюй себе»;
3. Бесіда із дітьми за отриманими діагностичними матеріалами;
4. Модифікований тест Куна М. «Хто Я?».

За допомогою тесту «Сходінки» ми визначили сформованість особистісної ідентичності та рівень самооцінки дітей старшого дошкільного віку у спектрі моральних якостей. Мета даної методики зосереджена на системі уявлення дітей стосовно власної самооцінки, та їх думок щодо оцінки інших людей.

Проведення тесту відбувалося індивідуально з кожним. Бесіда з дитиною здійснювалася за допомогою шкали оцінок, на якій вона сама себе поміщає та визначає те місце, куди поставити себе та місце куди поставлять її інші люди.

В процесі реалізації даного тесту, ми спостерігали, як дошкільник робить завдання: роздумує, відчуває сумнів або впевненість, як він аргументує свій вибір. У випадку, коли дитина не одразу змогла дати пояснення власного вибору, ми запитували уточнення, наприклад: «Чому саме сюди ти себе поставив? Як, ти думаєш, ти завжди саме такий?» і т.д.

Основним матеріалом тесту були сім малюнків сходів. На верхній верхній сходинці розташована позитивна моральна якість. А на найнижчій – протилежна їй, негативна. Таким чином були запропоновані пари якостей особистої ідентичності:

- сильний – слабкий;
- добрий – злий;
- хороший – поганий;
- дружній – недружній;
- розумний – дурний;
- ввічливий – неввічливий.

Далі для визначення рівня розвитку особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку ми здійснили модифікований тест Куна М. «Хто Я?». Цей тест ми подали у вигляді анкети-опитувальника, який являє собою нестандартизоване самоописання про себе та з кількістю відповідей контент-аналізу.

В основі методики - концепції соціальних ролей, рольової поведінки. Оскільки дитині властиво рефлексувати свої психологічні якості, власне місце вона знаходить не тільки у соціальному житті, але і в цілому світі. Тому запропонована методика охоплює не тільки частину рольових аспектів життя, але і усі сфери уявлень дитини про своє власне Я, та свою особистість.

Також ми використали тест «Автопортрет», який служить для практичного вивчення особистісних якостей самосвідомості, самооцінки та самовідносин. Діти малювали себе, виокремлюючи гендерний фактор, ідентифікацію із професією, сім'єю та героями із мультфільмів.

Таким чином, ми проаналізували сучасні методи визначення стану особистісної ідентичності старшого дошкільного віку та виховання дітей, які прямо чи опосередковано стосуються формування особистісної ідентичності.

2.2 Результати вивчення стану виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку

У цьому пункті роботи ми проаналізуємо результати дослідження стану виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку. Для того, щоб отримати актуальні дані щодо виховання особистісної ідентичності дітей, ми врахували батьківську позицію шляхом бесіди та анкетування.

Анкета для батьків дітей старшого дошкільного віку складалася з семи питань. Зміст перших чотирьох питань полягає у виявленні батьків щодо обізнаності з теми виховання гендерної ідентичності дітей.

Батьки однозначно відповіли, що їх дитина усвідомлена щодо власної статі. Однак батьки, у кількості 33% та 46%, зовсім не розуміють поняття «гендерна ідентичність» і «особистісна ідентичність». 15% батьків, які також приймали участь в опитуванні, пояснили поняття «особистісна ідентичність як розуміння дитини свого власного «Я», ідентифікації дитини з будь ким. І 6% батьків взагалі не змогли пояснити поняття «гендерна та особистісна ідентичність».

Зміст наступних двох питань спрямовані на визначення обізнаності дорослих та батьків щодо ототожнення дитини з однолітками, дорослими, батьками, родичами та героями мультфільмів.

Так 63% батьків вказали інформацію, що їх дитина ідентифікує себе з близькими родичами тобто з мамою, татусем, дідусем, бабусяю тощо. При цьому у всіх відповідях є присутнім гендерний фактор: хлопці ідентифікують себе із батьком, братом, дідусем, а дівчинки – із мамою, сестрою або бабусяю та тіткою. У 42% відповідях вказано, що діти ідентифікують себе з героями мультфільмів – дівчата із феями, принцесами, а хлопці ідентифікують себе із супергероями, шпіонами, лицарями тощо. Зовсім не дали відповіді саме на ці два питання 6% батьків.

Відповідь на останнє два питання передбачало думку дорослого стосовно потреби виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку у закладі дошкільної освіти. Так, 82% батьків вказали детальну інформацію, 53 % з них дали позитивну відповідь стосовно виховання особистісної ідентичності, пояснюючи це тим, що в подальшому житті дитині буде набагато легше та краще пізнавати себе, формувати своє «Я», розвиватися як особистість. Решта, 18% батьків вказали негативну відповідь щодо виховання особистісної ідентичності. Так, 10% з них пояснили, що зовсім необов'язково виховувати власну ідентичність дитини у закладі дошкільної освіти, 8% відмітило, що саме батьки повинні займатися вихованням особистісної ідентичності дитини.

Таким чином, ми проаналізували результати опитування батьків, які показали, що загалом дорослі орієнтуються з поняття особистісної ідентичності та визначають певну ідентифікацію будь з ким своєю дитину. Однак способів впливу на процес розвитку особистісної ідентичності власної дитини, батьки не знають.

Результати досліджень стану виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку у закладі дошкільної освіти свідчать про те, що педагогічна взаємодія вихователя з дитиною значно впливає на характер та процес ставлення особистісної ідентичності дошкільника, при цьому вихователь виступає як взірець для наслідування.

Далі, ми розробили опитувальну анкету для вихователів закладу дошкільної освіти, що складається з 7-ми питань. На перше питання щодо виховання особистісної ідентичності майже усі вихователі дали позитивну відповідь. Актуальність цієї проблеми вони обґрунтували тим, що саме цей віковий період дитини (5-7 років) позитивно сприяє на формування власної самооцінки, формування правильних поглядів на навколишній світ, на модель стратегії поведінки загалом, на розвиток особистого зростання дитини та комплексного всебічного розвитку дошкільника.

Вихователі, у кількості 68%, визначили поняття «особистісна ідентичність» як систему уявлень дитини про себе, як сформованість цілей, установок, індивідуальних рис характеру та соціальних прояв особистості та як «Я-концепція». Решта вихователів, 32% визначали запропоноване поняття близьке до наукового, як власне питання дитини «Хто я?», як внутрішня згода особистісної та соціальної ролі дитини, також як усвідомленість своєї унікальності.

Одне з питань анкети передбачало визначення методів та прийомів, якими користуються вихователі щодо виховання особистісної ідентичності дітей. Так, 94% учасників опитування назвали класичні прийоми та методи – це рольові ігри, розповіді, бесіди, допомога, різноманітні ігрові діяльності, індивідуальні та групові роботи. Останні 6% вихователів не були здатні відповісти на це питання.

Майже усі вихователі (98%) вказали, що можуть бути позитивним взірцем у вихованні особистісної ідентичності дитини, зазначив такі якості як цілеспрямованість, вихованість, інтелігентність, наполегливість, працелюбність, охайність, доброзичливість тощо. Проте, 2% вихователів зовсім не відповіли на це питання.

Останнє питання полягало в тому, щоб визначити рівень необхідності роз'яснювальної та консультативної роботи з батьками стосовно виховання особистісної ідентичності їх дітей. Усі вихователі були згодні з проведенням цієї роботи, давши пояснення у тому, що на цьому віковому періоду діти

багато наслідують від батьків, яким необхідне усвідомлення власного сприятливого прикладу для дитини.

Результати аналізу відповідей вихователів у закладі дошкільної освіти показали що, виховання особистісної ідентичності дітей здійснюється опосередковано, тому що чітких прийомів, методів, вказівок стосовно розвитку ідентичності немає.

Під час випробовування за допомогою анкетування та тестів ми застосовували такі категорії угруповань: основні заняття, риси характеру, тип спорідненості, види діяльності, прагнення тощо.

Наприклад, у тесті Куна М. «Хто Я?» було 7 питань. З них, 3 питання відповідали класичному варіанту тесту. Однак ми зорієнтували дитину більш із приводу діяльності та оточення. Відповіді дітей на питання «Хто Я?» приводили до таких: хороший, поганий, слухняний, розумний, нормальний, ніякий, звичайний, в залежності від середовища та сфери оточення.

Відповіддю на перше запитання тесту «Хто Я?» майже усіх дітей однозначно було своє ім'я. Потім було визначено власна статть– дівчинка або то хлопчик. Так, 100% дітей відповіло на це питання безпомилково, правильно визначивши стать. Потім 55% дітей одразу пояснювали свої відповіді, пояснюючи свій результат з зовнішніми ознаками, наприклад : «я хлопчик, тому що я ношу штани та кросівки, у мене вдома є літаки та корабелі», «я дівчинка, тому що у мене довгі волосся, я маю багато ляльок, бантів та прикрас». Так, в опитуванні взяли участь 53% дівчаток та 47% хлопчиків.

Зміст наступних трьох питань вмістив визначення «Хто Я такий?» у різних соціумах, а саме на даний момент: хто я вдома, у садочку або прямо зараз. Так, 87% дітей, які брали участь у тесті, дали позитивну відповідь – хороший, слухняний, веселий, розумний, тощо 7% (дівчата) відповіли, вказавши на одяг: «я у садочку завжди у сукні або у гарної спідниці». Останні 6 % не відповіли на це питання взагалі. На питання «Хто (який) ти зараз?» всі діти відповідали стосовно того, чим вони займалися на цей момент у групі: «я розмальовувала олівцями», «я складав пазли», «я дивилася книжку» і т.п.

Далі питання були зорієнтовані більш на позиціонування себе у різних видах занять. «Хто ти, коли спілкуєшся з друзями, коли ти граєшся, коли займаєшся на занятті?», переважна кількість дошкільників (93%) дали адекватну відповідь: уважний, гарний, веселий, розумний тощо. Деякі діти (7%) також відповіли про те, що саме вони робили, зміст їх діяльності. Саме так діти відповідали – «коли я займаюся, я малюю..», «коли я з друзями, ми граємось у м'яч», «коли я граюсь, то в мене Віка завжди забирає мою іграшку».

Дали ми запитували дітей з метою виявлення суб'єкта їх схожості. На питання «На кого ти схожий?» 89% дошкільників дали відповіді щодо батьків та родичів. Істотним мотивом були фізичні та зовнішні ознака та спільна діяльність, тобто – «я маю карі очі, як у тато», «в мене світлі волосся як у мами», «я схожий на дідуся, бо ми разом ходитиме у ліс» тощо. Дівчатка (94%) відповіли, що вони саме схожі на маму, останні 6% - схожі на бабусю. Також 86% хлопчиків дали відповідь щодо схожості за татом, 9% - «на дідуся». 10% опитаних дітей відповіли щодо професії. Тобто дівчата відповіли, що вони схожі на перукарів, лікарів, декілька хлопців – на поліцейських.

Наступне запитання було «На кого ти хотів би бути схожим?», 71% дітей відповіли теж саме, що з попереднього запитання, ототожнюючи себе із членами родини. 16% дошкільників вказали що хотіли би бути схожими на казкового героя, решта 13% дали відповідь стосовно представників професій (лікар, перукар, повар, водій і інш.)

Передостаннє запитання передбачало визначення негативного зразка для наслідування на думку дітей. На питання «На кого ти не хотів бути схожим?», 28% дошкільників не дали відповіді. 39% опитаних вказали своїх молодших сестер та братів, бабусь та дідусів. 25% дітей вказали героїв із мультфільмів, пов'язаних з негативною роллю у змісті мультика. Останні, 8% дітей відповіли щодо своїх однокласників у садочку, пояснюючи цей вибір негативною поведінкою під час гри або занять: «... він говорить погані слова», «...вона завжди забирає іграшки» і т.п.

Зміст останнього питання полягає в тому, щоб визначити об'єкт наслідування улюблених героїв мультфільмів. Серед хлопців, найпопулярніший мультфільм це – «Щенячий патруль». Так, 96% ідентифікують себе з героями саме цього мультика. Останні, 4 % хлопців не дали відповіді на це питання. Дівчатка (97%) ототожнюють себе з феями та принцесами, 3% не дали відповідь.

Аналізуючи результати тесту, були зібрані показники соціального «Я», які визначають власну стать і приналежність до групи. Також визначені показники комунікативного «Я», фізичного «Я» та рефлексивне «Я». На додаток, виявлена проблемна особистісна ідентичність тих дітей, які зовсім не були здатні дати відповіді на питання «Хто Я?».

Також ми детально провели досліджування щодо рівня соціальної ідентичності дошкільника у контексті розвитку особистісної ідентичності, проаналізував відповіді тесту Куна М. В результаті цього аналізу ми виділили 4 групи дітей старшого дошкільного віку з різним рівнем соціальної ідентичності:

Таблиця 2.2.1.

Характеристика груп соціальної ідентичності дітей

Група	Характеристика
Перша група	Високий рівень соціальної ідентичності. Діти реалістичні в своїх бажаннях, знають правила та норми поведінки, дотримуються їх, не відчують труднощів у спілкуванні з однолітками та дорослими.
Друга група	Достатній рівень соціальної ідентичності. Діти також досить реалістичні в своїх прагненнях, знають норми поведінки, дотримуються їх, але це залежить від їх настрою. Майже завжди знаходять спільну мову з дорослими та однолітками, однак багато дій залежить від їх власного настрою в саме цей час.

Третя група	Середній рівень соціальної ідентичності. Діти знають правила та норми поведінки, але часто не виконують їх, такі діти в основному не завжди задоволені ставленням до себе дорослих та власним становищем у колективі, тому вони відчують дискомфорт у контакті з оточенням. Їм властива певна напруженість, невизначеність.
Четверта група	Недостатній рівень соціальної ідентичності. Діти дуже погано володіють знаннями норм та правил поведінки, не приймають їх, та не виконують. Соціальне оточення вони сприймають як вороже. Такі діти не бояться демонструвати свій негативізм, тому що вони дуже впевнені у собі. Іноді проявляється агресія до однолітків чи дорослих, можуть доказувати, що саме вони сильніше за всіх.

Далі, ми пропонували дітям розглянути малюнок з драбинкою та інструкцією. Діти повинні були поставити себе на сходи, де на найвищій стоять най ... (гарніші, ввічливіші, вихованіші і т.п), по середині сходів знаходились діти, які хороші, але інколи – погані. На найнижчій – найгірші, невиховані учасники тесту. Дошкільникам задавалось питання: «На яку сходинку тебе поставити тебе? На яку саму сходинку тебе би поставила вихователька, мама?».

Так, 33 % дошкільнят поставили себе на середню частину драбинки. 4% визначили себе на нижніх сходах. 60% поставили себе на вищих сходинках, решта, 3% - на найвищих сходинках.

Результати цього тесту допомогли нам виділити чотири основних типів самооцінки дітей старшого дошкільного віку:

1. Неадекватно завищена самооцінка. (Діти впевнено ставлять себе на саму найвищу сходинку, вважаючи, що і тато, і мама, і вихователька поставили б його так саме).

2. Завищена самооцінка. (Діти не одразу зробили вибір, а після деяких роздумів, вагань. Вони поставили себе на найвищу сходинку, вважаючи, що є недоліки, промахи, але вони не залежать від нього самого. Пояснюючи свій вибір: «я завжди гарний, добрий, але іноді, як і усі, я буваю іншим – це нормально»).
3. Адекватна самооцінка. (Діти ставлять себе на середню сходинку, пояснюючи свої дії, посилаючись на реальні досягнення та ситуації. Вони вважають, що оцінка дорослого ідентична, або трохи нижче).
4. Занижена самооцінка. (Дошкільники роблять вибір, визначаючи себе на нижній сходинці, ніяк не пояснюючі власні дії або посилаються на думку дорослих: «тато завжди мною не задоволений, а мама кричить завжди»).

Аналізуючи, відповіді дітей ми зрозуміли, що загалом їхня самооцінка більш менш реалістична, особливо в деяких звичайних ситуаціях наближається до адекватної. У незнайомій дітям ситуаціях та незвичних видах діяльності самооцінка дошкільників завищена.

Також для того, щоб ретельно вивчити стан виховання особистісної ідентичності дитини старшого дошкільного віку, ми використали тест «Автопортрет». Мета якого, полягала в тому, що дитина малює себе абсолютно навмання за допомогою простих олівців, кольорових фломастерів. У результаті аналізу зображень малюнків, виявилось, що майже усі діти намалювали себе адекватно, відобразивши власну стать та відповідні до нею риси.

Так, 25% дошкільнят намалювали себе, ідентифікуючи себе із сім'єю (поруч були сестри, браття та батьки). Далі, 30% дітей зображували себе в сюжеті. Тобто, вони малювали себе відповідно до того, що вони робили зараз (були на заняттях у групі, гуляли на вулиці, грали з іграшками). 49% учасників тесту намалювали себе ототожнюючи себе з казковим героєм або професією.

Окрім того, ми помітили деякі власні особливості самих малюнків. Так, 21% дошкільників намалювали непропорційний малюнок – це занадто велика голова або задовгі руки, ноги, а також непропорційність зображення на самому

паперу (малюнок завеликий або замаленький). 15 % усіх зображень були намальовані одним кольором. Потім, 4% дітей зобразили лише голову, маючи на увазі саме власний настрій на той час.

Узагальнюючи дані результати вивчення стану виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку, ми зробили висновок про те, що усвідомлення себе як особистості дозволяють дітям оцінити власні особистісні якості, які ще зовсім не дуже виражені в повсякденних діях.

Таким чином, ми узагальнили вище описане щодо розвитку особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку. Аналіз результатів тестів дав можливість зрозуміти, що формування особистісної ідентичності дітей є достатньо інертний процесом, який немає цілеспрямованого певного виховного впливу. Також ми зробили висновки щодо результатів анкетування та опитування дорослих визначив те, що учасники тестів погоджуються із необхідністю вивчення та здійснення виховання особистісної ідентичності дошкільників. Однак, вони відчують недостатність методичного забезпечення та різних видах порад стосовно виховання особистісної ідентичності старших дітей дошкільного віку.

2.3. Рекомендована система роботи з виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку

У результаті аналізу вивчення стану особистісної ідентичності дітей, пропонуємо систему роботи щодо виховання ідентичності, враховуючи усі етапи виховного процесу: роботу з дітьми, батьками та вихователями.

Для реалізації першої педагогічної умови, тобто забезпечення взаємодії між дорослим і дитиною та дитиною – дитиною (суб'єкт – суб'єктна взаємодія) ми врахували те, що особистісна ідентичність дошкільників формується у результаті впливу особистісних і соціальних факторів. Розвиток виховання особистісної ідентичності виникає у результаті впливу навколишнього

освітнього середовища сім'ї та закладу дошкільної освіти, де яскраво виражена взаємодія дитини з дитиною, дитини з дорослим під час гри, бесіди та організованої спільної діяльності.

Специфіка роботи закладу дошкільної освіти має вплив на розвиток зростаючої особистості – на прищеплення навичок практичного життя, соціалізації, реальних соціальних відносин. Дуже величезну роль у цієї взаємодії відіграють дорослі (батьки та вихователі). Найближче оточення дитини повинно створювати таку атмосферу, яка має відповідати умовам раціонального балансу негативних і позитивних переживань. Під час знаходження поруч з дитиною, дорослий стає джерелом знань та умінь, а також являється безпосереднім організатором виховного процесу. Потім, дошкільники реалізують на практиці норми поведінки щодо інших, застосовують свої набуті навички до різноманітних ситуацій.

У спілкуванні з однолітками, у дітей старшого дошкільного віку виникає необхідність врегулювання розбіжностей між собою, вони потребують уміння утримуватися від власних бажань заради досягнення спільної мети.

Постійна спільна діяльність між дошкільниками дає змогу формування правильних навичок, норм поведінки, адекватно створюється Я-концепція та самооцінка дитини.

Під час виховання особистісної ідентичності дитини, у якій реалізуються суб'єктні стосунки між дитиною та дорослим, вона повинна вміти ставати на позицію іншого. Саме так утворюється механізм ідентифікації, тобто коли будь яка людина входить у роль іншого і ототожнює себе з його моделлю поведінки, обставин, слів ті дій.

Зміст та вимоги щодо реалізації першої педагогічної умови ми представили у виді таблиці 2.2.

Таблиця 2.3.1.

**Реалізація першої педагогічної умови суб'єкт-суб'єктної взаємодії
дорослого з дитиною**

Вид роботи	Мета	Форми та методи
Робота з дітьми	Забезпечення спільного спілкування дітей.	Заняття «Я та інші». Дидактичні гри, спілкування, тематичні вправи.
Робота з батьками	Формування розвитку виховного впливу на процес становлення особистісної ідентичності дітей	Зустрічі із батьками. Методичні рекомендації, аналітичні бесіди, дискусії, особистісні консультації.
Робота з вихователями	Психолого-педагогічна підтримка батьків та дітей.	Нарада, тренінги, тренінги – практикуми, круглий стіл. Зустрічі з педагогами.

Друга педагогічна умова полягає в тому, яке саме емоційне середовище створено у процесі виховання особистісної ідентичності старших дошкільників, а також в безпосередньому емоційному впливі дорослого на дитину, який є об'єктом ідентифікації для нього. Так, дошкільник у спільної діяльності із дорослим придбаває позитивні соціальні норми поведінки. Адекватна створена вихована ситуація спонукає дитину до таких дій, які формують співпереживання, ставлячи себе на місце іншого. Таким чином, виокремлюються два пізнавальних компонента: вміння назвати власні емоції і вирізнити їх та прийняти чужу позицію. Емоційний компонент ідентичності ми розглядаємо, як здатність до душевного відгуку. Між двома суб'єктами завжди пов'язані емоційні стосунки - співпереживання.

Третя педагогічна умова, яку ми пропонуємо, полягає в провадженні відповідного методичного забезпечення щодо процесу розвитку виховання ідентичності дошкільників. Це допомагає учасниками виховного процесу здійснити індивідуальний підхід до роботи із дітьми 5-7 років. Зміст

методичного матеріалу містить інформацію стосовно формування у дітей поняття «Я», адекватної самооцінки, гендерної ідентичності, правильного спілкування з дорослими, загальних навичок взаємодії з соціумом, адекватного сприйняття позитивної Я-концепції та особистості загалом.

Рекомендована нами методика, яка нами запропонована, містить 4 складових:

1. Пояснювальна записка. В неї відображена уся важливість виховного процесу особистісної ідентичності дітей 5-7 років. Надана інформація щодо необхідності системного підходу при вихованні ідентичності.
2. Тематичний план. У плані вказані теми та кількість занять. Усього нами рекомендовано 13 тем, в яких пропонуємо 21 заняття. Тематичний план ми представили у виді таблиці.

Таблиця 2.3.2.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН З ВИХОВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

№ заняття	Тема	Назва заняття	Кількість занять
1.	Хто Я?	Хто Я?	2
2.	Я – людина.	Я – частина світу	1
3.	На кого я схожий?	На кого я схожий?	1
4.	Я і мій характер. Мій настрій.	Який мій характер? Який мій настрій?	2
5.	Я дорослий?	Я схожий на дорослого?	1
6.	Що я знаю та вмію?	Мої вміння та знання	1
7.	Я і тваринки.	Які тварини в мене є? Які тварини я люблю.	2
8.	Я і моя сім'я	Моя сім'я	2
9.	Я -хлопчик? Я – дівчинка?	Хлопчик, дівчинка?	1
10.	Мій одяг.	Який одяг я ношу?	1
11.	Я і мої друзі.	Які в мене друзі?	2

12.	Я і моє дозвілля.	Мій вільний час.	2
13.	Мої улюблені мультфільми	Які мої мультфільми улюблені? Чому саме вони?	3

3. План занять. Кожне заняття передбачає план, в якому чітко прописані розвивальні-виховні процеси.
4. Методичні поради для батьків у вигляді пам'яток та індивідуальних бесід, які спрямовані на формування правильного уявлення щодо сутності виховання особистісної ідентичності дитини.

Також зміст рекомендованої методичної програми ми поділили на тематичні блоки:

- *Самоідентифікація* – це ознайомлення дитини з собою (ім'я, стать, порівняння себе з іншими і т.д.).
- *Гендерна ідентичність* – це порівняння себе з протилежною статтю.
- *Самооцінка* – це аналіз власних якостей характеру, настрою, своєї унікальності.
- *Соціальна ідентифікація* – це ідентифікація себе з сім'єю, друзями, казковими героями тощо.

Тематичні блоки надані у вигляді таблиці.

Таблиця 2.3.3.

Зміст тематичних блоків та тем занять

Назва блоку	Тема заняття	Мета заняття
Самоідентифікація	Хто Я? Я – людина. На кого я схожий? Я і мій характер Мій настрій. Я дорослий? Я і моя сім'я Я і мої друзі.	Створити у дошкільників власне поняття про себе, про власну стать, вміння обґрунтувати свій вибір. Знайомство з власним тілом, з його особливістю, з особистими емоціями, настроєм. Ознайомити відрізняти поведінки тварин та порівнювати їх власну поведінку зі своєю. Створити

		аналіз особистого характеру, вчити розрізняти різні якості (позитивні, негативні). Розвивати вміння контролювати емоції. Визначити навколишнє оточення і якості дорослих, які поруч, вміти їх ідентифікувати стосовно себе. Виховувати у дитини особистісну ідентичність та формувати процес розвитку Я-концепції.
Гендерна ідентичність	Я – хлопчик? Я - дівчинка? На кого я схожий? Мій одяг.	Вміти адекватно оцінювати поняття «дівчинка», «хлопчик». Познайти з основними відмінностями між дівчатками та хлопчиками. Створити правильне уявлення про норми поведінки стосовно власної статі. Знайомство з правилами етикету по відношенню к протилежному полу. Розвивати вміння класифікувати одяг між чоловічим та жіночим. Ознайомити з предметами побуту для чоловіків та жінок окремо. Виховувати повагу до протилежної статі та розвивати толерантність.
Самооцінка	Мій настрій. Що я знаю та вмію. Я та мій характер.	Навчити правильно формувати власну самооцінку до себе, ідентифікувати себе з різними суб'єктами. Розвивати розуміння власного ставлення щодо унікальності кожної людини, вміння адекватно оцінювати інших. Аналізувати особистісні вміння та знання, навички міжособистісного спілкування, формулювати адекватну думку про себе. Розвивати впевненість у собі. Розвивати любов до себе та близьких. Вміння поважати думку інших, не конфліктувати.

Соціальна ідентифікація	Я – людина. Я і моя сім'я. Я і мої друзі. Я і моє дозвілля. Мої улюблені мультфільми.	Навчитися розвивати у себе навички позитивного спілкування. Познайти дітей з рисами характеру, які повинні бути під час спілкування з дорослими, або з однолітками. Вчити дітей наслідуванню позитивної діяльності дорослих. Формувати у дошкільників поняття «дружба». Закріплювати правильні навички під час ігор з іншими дошкільниками. Вміння визначати становище і роль кожного члена родини. Познайти з гендерними моделями поведінки у соціумі. Вчити будувати дружні стосунки між іншими. Вміння формувати у себе трудові та соціальні навички. Виховувати позитивне ставлення до праці, трудових дій.
-------------------------	---	---

Ми рекомендуємо реалізувати цю методичну програму у вигляді різних форм дитячої життєдіяльності, здійснюючи її поетапно:

- Організаційний етап - містить у себе формування дошкільників пізнавальний інтерес.
- Практичний етап – діти використовують свої вміння та знання на практиці.
- Творчий етап – дошкільники намагаються моделювати поведінку власну або іншого.
- Підсумковий етап – узагальнення дітьми отриманих знань та умінь, у вигляді певних висновків.

Під час втілення створеної нами роботи, ми охарактеризували основні структури занять.

Організаційний момент був спрямований саме на здійснення позитивної атмосфери. Методичною формою служили ігри – знайомства, ігри на

встановлення контакту, а також ми використовували простий реквізит у вигляді м'ячиків та іграшок.

Ми рекомендуємо застосовувати дидактичну гру, яка сприяла б до атмосфери символічного проживання дітей, також емоційного «Я», за допомогою наочного матеріалу – картинки-ситуації.

Також нами рекомендовані дидактичні вправи. Діти виконували різні вправи на задану тематику, таким чином вони тренували власну уяву згідно теми.

За допомогою постійних коментарів педагога, діти отримували відповідні знання стосовно соціального або гендерного фокусу заняття.

Рекомендуємо проводити заняття з дітьми 5-7 років два рази на тиждень, тривалістю 30 хвилин.

За допомогою різних методів виховання особистісної ідентичності, ми визначили, що пріоритетна роль належала активним методам, які були спрямовані на постійний пошук правильної відповіді та формуванню критичної самооцінки себе та соціуму.

Забезпеченням реалізації програмових завдань служать наступні методи:

- Індивідуальні бесіди, зміст яких мають різні запитання, індивідуальні завдання, порівняння).
- Фронтальні бесіди, які спрямовані на засвоєння соціальних норм, правил поведінки і т.п.
- Моделювання різноманітних ситуації, де дітям дають змогу усвідомити власну унікальність, індивідуальність.
- Проведення різних заходів для дошкільників.
- Систематичне проведення екскурсій.
- Ознайомлення дітей з різними ролями інших людей (свої, чужі, дорослі, однолітки, хлопчики, дівчатка, літні і т.п.).

Визначена нами четверта умова, стосовно системи роботи з виховання ідентичності, містить у себе підвищення рівня професійної компетентності

педагогів та способів її реалізації у житті дітей. Ми проводили консультації для вихователів на тему: «Вихователь – зразок для старшого дошкільника» та «Портрет успішного педагога». Найбільш ефективними були семінари – практикуми на тему: «Сучасна особистість вихователя» та тренінги, на яких саме вихователі приймали активну участь.

Таким чином, серед різних систем робіт та методів виховання особистісної ідентичності, ми виокремили найбільш пріоритетні, які ґрунтуються на взаємодії з іншими, на формуванні адекватного самоаналізу, які сприяють розвитку критичного мислення, ініціативи та творчості.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Під час проведення експерименту, ми визначили педагогічні умови виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку та оцінили стан вихованості на момент дослідження. Вияснили рівень впливу вихователів та батьків на процес розвитку ідентичності дошкільника шляхом розроблених нами методів та прийомів. Також ми усвідомили міру обізнаності батьків щодо поняття «особистісна ідентичність».

За допомогою структурних критеріїв ми визначили основні показники вихованості особистісної ідентичності дитини 5-7 років.

Констатувальний етап нашого дослідження проводився в таких напрямках:

- ❖ Визначення усвідомленості батьків щодо поняття «особистісна ідентичність»
- ❖ Визначення рівня дітей щодо вихованості їх особистісної ідентичності.
- ❖ Визначення позиції та власної думки вихователів стосовно актуальності та необхідності виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку.

Отримані нами результати та відповідні знання експерименту, дали змогу зрозуміти, що батьки мають недостатній рівень обізнаності в проблемі виховання ідентичності дошкільників, недостатня системність знань дітей про власну стать, вміння позиціонувати себе у діяльності, недостатнє вміння оцінювати поведінку інших. Також, за допомогою проведеної нами роботи, ми визначили не зовсім достатній рівень підготовленості педагогів щодо забезпечення системних занять з розвитку вихованості особистісної ідентичності старших дошкільників.

В результаті детального аналізу вивчення стану особистісної ідентичності дітей, ми визначили, що від якісної системи виховання в сім'ї та педагогів, які оточують дитину, суттєво залежать відносини дошкільника до

навколишнього світу та формування особистості дитини. Розроблені нами завдання для вихователів, містять методичну допомогу, метою яких було допомогти усім учасникам освітнього процесу стати усвідомленим прикладом для наслідування. Багатокомпонентна структура сучасних занять забезпечує пізнавальну активність, емоційне навантаження, розвиток формування адекватного ставлення до себе та навколишнього середовища, тренування позитивних навичок. Також рекомендована система роботи з виховання особистісної ідентичності дітей містить принципи особистісно розвиваючого спілкування, використання співпереживання у дітей та систематичного аналізу дошкільником чужих та власних вчинків.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснені теоретичні узагальнення щодо розглянутої теми та запропоновані нові підходи до вирішення проблеми виховання особистісної ідентичності старших дошкільників. У результаті проведеного дослідження ми сформулювали такі висновки.

За першим завданням.

На основі вивченої психолого-педагогічної та філософської літератури, ми охарактеризували теоретико-методичні засади виховання ідентичності дітей 5-7 років та детально розглянули сутність поняття «*особистісна ідентичність дітей старшого дошкільного віку*». Його визначають як внутрішню динамічну структуру, яка поглиблює та розширює визначення про себе, уявлення про власне «Я» та оточуючого середовища. Ми визначили та розглянули складові елементи особистісної ідентичності: самооцінка, соціальна ідентичність, самоідентифікація та гендерна ідентичність.

Самооцінка у дитини старшого дошкільного віку визначається, як певна оцінка своїх якостей, порівняння себе з оточуючими, адаптація у соціумі. Також власна самооцінка відображає ставлення дитини до себе, тобто уявлення, власні знання та можливості відносно своєї ідентичності.

Соціальна ідентичність старшого дошкільника трактується як емоційне залучення дитини до суспільства та виражається в усвідомленні власної приналежності до будь якої соціальної групи.

Самоідентифікація дошкільника проявляється в ознайомленні дитини з собою, як представником людства (власне ім'я, стать, порівняння себе з іншими, визначення власного місця в системі природи і т.п.).

Гендерна ідентичність відноситься до психологічних механізмів власної поведінки дошкільника. Вона виражається в усвідомленні належності до будь якої певної статі та визначається в сукупності характерних властивостей (поведінка, мова, зовнішній вигляд).

За другим завданням.

Сучасні вчені вивчають проблему виховання особистісної ідентичності дитини з різних аспектів. Бех І., Белінська Є., Іванова Н. розглядають її як соціальний процес у вихованні та розвитку особистості. Беляєва О., Кулікова І. акцентують увагу на особистісній ідентичності саме у вимірах підліткового віку. Гендерний аспект виховання особистісної ідентичності розглядають Булатова Л., Рейпольська О.

Ериксон Е. визначав вікові категорії дітей за етапами їх розвитку. Дж.Мід надавав ідентичності соціальної обумовленості і вважав, що вона є результатом соціального досвіду взаємодії з іншими людьми, оскільки формується лише коли індивід має відношення до соціальної групи та спілкування.

Дослідження Беха І., Рейпольської О., засновані на вікових закономірностях процесу розвитку особистісної ідентичності та її становлення. Зокрема, Бехом І. наголошується увага на тому, що процес ідентифікації, як соціальний феномен, починається від народження і постійно існує в житті людини.

Костяк Т., визначав особистісну ідентичність дітей дошкільного віку як складне комплексне утворення, яке тісно пов'язане з усвідомленням людини себе і навколишнього світу.

Беляєва І. розглядала особистісну ідентичність як внутрішню динамічну структуру, яка інтегрує уявлення людини про себе з очікуваннями значимих інших.

Кончаловська М. дослідила зміст особистісної ідентичності дітей та вивчила динаміку цього процесу. Проаналізувала вплив різноманітних факторів на становлення особистісної унікальності у дітей віком 5-7 років.

Психолог Кононко О. у своїх роботах довела, що оцінка дорослих грає важливу роль у ставленні особистісної ідентичності дитини.

Головними факторами, які впливають на розвиток особистісної унікальності дитини є рівень її мислення та особливості процесу соціальної ідентичності.

Нами були визначені фактори, що впливають на розвиток особистісної ідентичності дошкільника. Вони представлені в межах трьох аспектів: *соціального, гендерного та особистісного*.

Соціальні фактори включають: оцінку дорослих та оточуючих, рівень соціальної ідентичності, сімейне виховання. До особистісних факторів належить зміст Я-концепції, самооцінка, рівень мислення. Гендерні фактори є передумовою цілеспрямованого, систематичного формування ідентичності.

Оцінка дорослих та оточуючих, сімейне виховання (висловлювання батьків, позиція у сім'ї), спілкування з однолітками, стосунки із друзями, власна самооцінка, розуміння своєї статті, рівень та положення у соціумі, порівняння себе з іншими – усе це є головними факторами, які мають вплив на процес розвитку особистісної ідентичності старших дошкільників.

За третім завданням.

З метою практичного вивчення стану сформованості особистісної ідентичності дітей нами був проведений констатувальний експеримент.

На підставі досліджень педагогів та науковців, які вивчали проблему особистісної ідентичності старших дошкільників, нами були визначені компоненти означеної особистісної якості дітей: *когнітивний* (зведення знань та уявлень про себе, усвідомлення власного Я), *поведінковий* (самостійність, практична активність, рефлексія власної поведінки стосовно інших), *емоційно-ціннісний* (здатність емоційно оцінити себе у соціумі, емоційне виразити власне ставлення до будь кого).

До кожного компоненту розроблені відповідні критерії з показниками:

- когнітивний критерій (конкретна інтегрована система уявлень дитини про себе);
- міжособистісний критерій (здатність до встановлення міжособистісних відносин);

- діяльнісний критерій (здатність до продуктивної діяльності).

За визначеними критеріями і показниками, ми досліджували вихованість кожного компоненту та ідентичності як особистісної якості вцілому.

Нами були окреслені рівні вихованості особистісної ідентичності у дітей 5-7 років: *високий, достатній, середній та недостатній рівень*.

Дитина з *високим* рівнем особистісної ідентичності показує впевнену зацікавленість в інших, володіє власним настроєм, правильно визначає гендер, може пояснити власний вибір бажаного чи не дуже бажаного ототожнення себе з однолітком або дорослим, прагне більш до позитивного ніж негативного прикладу.

Дитина з *достатнім* рівнем зацікавлена бесідою із дорослим, але може запитати до вихователя щодо тематичного завдання. Має здатність вірно визначити власні гендерні (статеві) відмінності, може пояснити свій настрій, однак не до кінця уявляє його причини, визначає для себе об'єкт ідентифікації серед однолітків, казкових героїв, дорослих, а також у нього є потенціал пояснювати цей вибір, але дуже стислий. Розуміє ролі дорослих, порівнює себе з ними, має завищений або адекватний рівень самооцінки, в неї позитивне ставлення до однолітків та дорослих, має вірну оцінку стосовно позитивного та негативного прикладу, однак не завжди приймає правильне рішення.

Дошкільники з *середнім* рівнем нездатні володіти власними емоціями, не можуть пояснити прояви ототожнення себе з дорослими чи однолітками. Також не здатні адекватно охарактеризувати власні статеві відмінності. Такі діти мають занижену або завищену самооцінку, дуже слабо аналізують приклади проявів поведінки.

Діти з *недостатнім* рівнем проявляють себе як байдужі, незацікавлені до матеріалу та бесіди. Вони мають поверхневу, дуже обмежену інформацію про свої власні гендерні відмінності, про соціальні ролі у закладі дошкільної освіти, у сім'ї та суспільстві. Діти не можуть адекватно охарактеризувати власний настрій, не виявляють зацікавленості до ідентифікації себе з дорослим або з якимсь казковим героєм, мають завищену або занижену самооцінку.

Для визначення у дітей рівня самооцінки, рівня соціальної ідентичності, самоідентифікації, ми провели діагностичні методики з дітьми вказаного віку, а саме: тест «Сходинки», малюнковий тест, модифікований тест «Хто Я?» та бесіду за отриманими діагностичними матеріалами.

В межах констатувального етапу експерименту, який мав на меті вивчення стану виховання особистісної ідентичності, ми отримали дані стосовно досліджуваної проблеми з врахування позиції батьків, вихователів та самих дітей. Нами було здійснено опитування вихователів та батьків за допомогою анкетування, де ми запропонували питання щодо розвитку виховання самоідентичності дошкільнят.

За допомогою розроблених нами анкет для вихователів, ми отримали результати та зробили висновок, що виховання особистісної ідентичності здійснюється опосередковано з причини відсутності певних методичних матеріалів та чітких вказівок щодо розвитку ідентичності старшого дошкільника.

Результати опитування батьків показали нам, що вони мають уявлення з поняття «особистісна ідентичність», але не знають способів впливу на процес формування особистості.

Аналіз результатів експерименту засвідчив переважно *середній та недостатній рівні* вихованості власної особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку.

За четвертим завданням.

На основі отриманих емпіричних даних, нами розроблена та теоретично обґрунтована рекомендована система роботи щодо виховання особистісної ідентичності дітей. Вона передбачає створення емоційно-збагачення середовища, спрямованого на виховання та вивчення стану особистісної ідентичності у старших дошкільників, також підвищення рівня професійної компетентності педагогів закладу дошкільної освіти. Розроблена рекомендована методика виховання особистісної ідентичності, зміст і завдання якої органічно інтегруються у цілісний освітній процес.

Вона містить чотири складових: пояснювальна записка (в неї відображена уся важливість виховного процесу особистісної ідентичності), тематичний план (у плані вказані теми та кількість занять), план занять (кожне заняття передбачає план, в якому чітко прописані розвивальні-виховні процеси), методичні поради для батьків у вигляді пам'яток та індивідуальних бесід, які спрямовані на формування правильного уявлення щодо виховання особистісної ідентичності дитини.

Також зміст рекомендованої методичної програми ми поділили на тематичні блоки: «Самооцінка», «Самоідентифікація», «Соціальна ідентичність» та «Гендерна ідентичність», які відповідають складовим особистісної ідентичності.

Заняття блоку «Самоідентифікація» спрямовані на ознайомлення дитини з собою, поняття про себе, власну стать, вміння відрізнити поведінку людей, тварин та порівнювати її з власними діями.

Блок «Гендерна ідентичність» сприяє порівнянню себе з протилежною статтю, містить тематичні заняття стосовно знайомства з основними відмінностями між хлопчиками та дівчатками, правилами етикету, класифікації одягу і т.п.

Блок «Самооцінка» містить заняття стосовно аналізу власних якостей характеру, настрою. Тематичні заняття цього блоку спрямовані на формування власної самооцінки дітей, їх вмінь та навичок міжособистісного спілкування.

Зміст блоку «Соціальна ідентифікація» націлений на виробленні у дітей здатності ототожнювати себе з іншими (з сім'єю, друзями, казковими героями та героями мультфільмів). Темі занять спрямовані на розвиток навичок позитивного спілкування, трудових та соціальних вмінь тощо.

Проблема виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку є багатограним та складним. Тому проведений експеримент та відповідна робота не забезпечує вичерпних висновків та підсумків стосовно запропонованої теми. Подальшого дослідження можуть заслуговувати питання

наступності дошкільної і початкової ланок освіти щодо формування особистісної ідентичності молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко, Т. Ф. (2012). *Соціальні цінності малої групи школярів*. (Монографія). Київ: Педагогічна думка.
2. Андреева, Г.М. (1998). *Социальная психология*. - М.: Аспект Пресс.
3. Андреева, Г.М., Богомолова, Н.Н., Петровская, Л.А. (2002) *Зарубежная социальная психология XX столетия*. - М.: Аспект Пресс.
4. Андриющенко, Т. К. (2013). *Особистісно-діяльнісний підхід до формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку: психологічний аспект*. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. пр. Уманського ДПУ імені Павла Тичини. Вип. 44. Умань: ПП Жовтий О. О. 143–148.
5. Бабюк, С. М. (2011). *Педагогічні умови фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї*. (Автореф. канд. пед. наук). Київ.
6. *Базовий компонент дошкільної освіти* (2012). Виховательметодист дошкільного закладу. Київ: МЦФЕР.
7. Богуш, А.М. (наук.ред.) (2012). *Базовий компонент дошкільної освіти*: — К.: Видавництво. - 26 с.
8. Белинская, Е.П. (2005). *Человек в изменяющемся мире - социально-психологическая перспектива*. - М: Прометей.
9. Белинская, Е.П., Куликова, И.В. (2000). *Перспективная идентичность подростка в условиях социального кризиса*. Труды по социологии образования. Санкт-Петербург, Литератор.
- 10.Беляева, О.В. *Динамика личностной идентичности в подростковом возрасте*. Автореферат диссертации кандидата психологических наук. Психологический институт, 2001.
11. Бернс, Р. (1986). *Развитие Я-концепции и воспитание*. М.: "Прогресс".
12. Бех І. Д. (2003). *Виховання особистості*. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. — К.: Либідь,. — 280 с.

13. Бех, І. Д. (2014). *Виховний процес в осягнутих глибинах*. Шкільний світ: Спецвипуск «Виховний процес в осягнутих глибинах». — № 5 (685). - С. 4–41.
14. Бех, І. Д. (2013). *Ідентифікація у вихованні особистості*. Рідна школа. — № 4-5. — С.20-25.
- 15.Беленька, Г. В. (2006). *Здоров'я дитини – від родини*. Київ: СПД Богданова А. М.
- 16.Выготский, Л. С. (1984). *Собрание сочинений в шести томах*. - М: Педагогика.
17. Гавриш, Н. В. (2007). *Інтегровані заняття: Методика проведення*. Київ: Шкільний світ.
- 18.Гнатенко, П. И., Павленко, В. Н. (1999). *Идентичность: философский и психологический анализ*. К.: ООО Арт-пресс,. – 466 с.
- 19.*Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років* (2016). Авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко [та інші]. – Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка.
- 20.*Закон України «Про освіту»*. Офіц. веб-сайт Міністерства освіти і науки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- 21.*Закон України «Про дошкільну освіту»* // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
- 22.Захарова, Н.М. (2010). *Адаптація дітей дошкільного віку до сучасного соціального простору*: монографія. – Донецьк: вид-во «Ноулідж»,. – 216с.
23. Карабанова, О.А. (2005) *Возрастная психология. Конспект лекций*. — М.: Айрис Пресс.
24. Карнаух, Л. П. (2011). *Сім'я як чинник соціалізації дітей дошкільного віку в реаліях сьогодення*. Наука і освіта. – Одеса: Півд. наук. Центр АПН України. № 4 (Педагогіка). 181–184.

25. Кириленко, Т. С. (2007). Аналіз емоційного світу особистості: теоретичні положення, прояви та методичні прийоми. Соціологія. Психологія. Педагогіка. № 27–28. 30–32
26. Кікінежді, О. (2003). Гендерна ідентифікація молоді як психолого-педагогічна проблема. Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи: Зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф. – Тернопіль: ТДПУ, – С.6-12.
27. Кон, И.С. (1988). *Ребёнок и общество*. - М.
28. Кононко, О.Л. (1998). *Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві)*. – К.: Освіта, – С.139-166, С. 178-204.
29. Кононко, О. Л. (2009). Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». Київ: Світич.
30. Кононко, О. Л. (2013). *Умови розвитку в ранньому онтогенезі цілісного світобачення*. Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного ін-ту ім. Т. Шевченка. Сер. : Педагогіка. Вип. 2. 85–91.
31. Кончаловская, М. М. (2006). *Особенности становления личностной идентичности в дошкольном и младшем школьном возрасте*: автореф. дис. на соис. степени канд. психол. наук: спец.19.00.01 «Общая психология, история психологии». – М.: МГУ. – – 21 с.
32. Костяк, Т.В. (2000). *Влияние индивидуальных особенностей детей дошкольного и младшего школьного возраста на процесс их социализации*. Автореферат диссертации кандидата психологических наук /МППУ.
33. Кун, М., МакПартлэнд, Т. (1984). *Эмпирическое исследование установок личности на себя*. Современная зарубежная социальная психология.
34. Лисенко Н. В.(2010). *Педагогіка українського дошкілля* : навчальний посібник.2-ге вид., доп. Київ: Слово.

- 35.Піроженко, Т. О., Хартман, О. Ю. (2016). *Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом»*. — К.: Видавництво «Алатон»,. — 32 с.
- 36.Поддубная, Е.М. (2009). *Личностная идентичность субъекта: сознательные и бессознательные аспекты*. Наука і освіта. -. - № 9. - С. 48-51. - Библиогр.: 13 назв. - рус.
- 37.Поніманська, Т. І. (2015). *Дошкільна педагогіка : підручник*. Київ: Академвидав.
- 38.*Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля»* (2017). Білан, О. І., Возна, Л. М., Максименко, О. Л. та інші — Тернопіль: Мандрівець,. — 264 с
- 39.*Програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку* (2017) [Гавриш, Н. В., Панасюк, Т. В., Піроженко, Т. О., Рогозянський, О. С., Хартман, О. Ю., Шевчук, А. С.]; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. – К.: Українська академія дитинства,. – 80 с.
- 40.Рубинштейн, С. Л. (1999). *Основы общей психологии*. - Спб.: ПитерКом.
- 41.Сидельникова, О.Д. (2017). *Особливості організації гендерного виховання дітей дошкільного віку*. Проблема гендеру в гуманітарних дослідженнях Маріупольський державний гуманітарний університет, м. Маріуполь, Україна, pp. 87-89.
- 42.Сухомлинська, О.В. (1999). *Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні*. Шлях Освіти. –.№1.(11). – С.41-45.
- 43.Сухомлинський, В. О. (1976). *Вибрані твори: В 5-ти тт.* - Т. 1. - Київ: Радянська школа. - 654 с.
- 44.Тэрнер, Дж., Оукс, П., Хесле, С., Дэвид, В. (1994). *Социальная идентичность, самокатегоризация и группа*. Иностранная психология. Т. 2, № 2 (4).
- 45.Фрейд, З. (1991). *Введение в психоанализ. Лекции*. -М.: Наука.
- 46.Фрейд, З. (1989). *Психология бессознательного*. - М.

47. *Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в дошкільному навчальному закладі* : монографія (2015). За заг. ред. О. Д. Рейпольської. – Харків : Мадрид.
48. Хабермас, Ю. (1995). *Гражданство и национальная идентичность. Демократия. Разум. Нравственность. Лекции и интервью*. М.: Академия.
49. Шнейдер, Л.Б. (2001). *Профессиональная идентичность: структура, генезис и условия становления*. Автореф. дис. док. психол. наук. - М.
50. Эриксон, Э. (1996). *Детство и общество*. Спб.
51. Эриксон, Э. (1996). *Идентичность: юность и кризис*. М.: Прогресс,. – 334.
52. Якобсон, С. Г., Соловьева, Е.В. (2002). *Дошкольник, каков он?* - М.: Дошкольное воспитание.

ДОДАТКИ

Додаток А.

АНКЕТА ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ

Особистісна ідентичність дітей старшого дошкільного віку

1. Як Ви вважаєте, чи є актуальною проблемою питання з виховання особистісної ідентичності у старшого дошкільника?

---

2. Чому саме важливо виховувати у цьому віці особистісну ідентичність дітей?

---

3. Як, на вашу думку, що таке «особистісна ідентичність»?

---

4. За якою програмою Ви працюєте у закладі дошкільної освіти? Чи існує певна робота щодо виховання особистісної ідентичності дитини?

---

5. Під час занять із дітьми, якими методами ви користуєтесь для виховання особистісної ідентичності дошкільника?

---

6. Які саме власні якості Вам допомагають бути позитивним зразком у вихованні особистісної ідентичності у дитини?

---

7. Як Ви вважаєте, чи потребують консультації батьки щодо виховання особистісної ідентичності дітей? Чому саме?

Дякуємо за Ваш час!

Анкета-опитувальник для батьків дітей старшого дошкільного віку

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ

1. Якої статі ваша дитина?

Хлопчик

Дівчинка

2. Чи розумієте, що таке особистісна ідентичність?

Так

Не знаю

Ні

3. Чи розумієте, що таке гендерна ідентичність?

Так, поясніть _____

Не знаю

Ні

4. Як Ви вважаєте, з ким ідентифікує себе Ваша дитина? (це можуть бути хтось з батьків, з родичів, герої мультфільмів, друзі).

---

5. Які саме якості дитина переймає як зразок наслідування?

---

6. На Вашу думку, чи необхідно у закладі дошкільної освіти впровадити заняття з виховання особистісної ідентичності?

Так, чому? _____

Ні, чому? _____

Дякуємо за Ваш час!

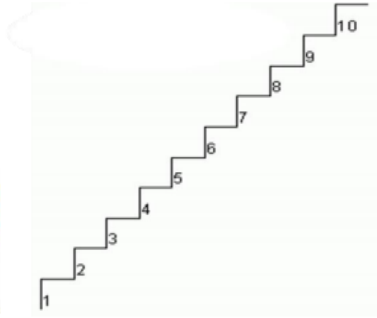

Опитувальник для дітей

1. Як ти вважаєш, хто ти? _____
2. Який саме ти у садочку? _____
3. Який ти вдома? _____
4. Який ти, коли граєшся? _____
5. Який ти, коли спілкуєшся з друзями? _____
6. На кого ти схожий? _____
7. На кого ти бажаєш бути схожим? Наприклад, на маму, тато, сусіда, сестру та брата? Чому саме? _____
_____
8. На кого ти не хочеш бути схожим? _____
Чому? _____
9. Який твій улюблений герої фільму або мультфільму? _____
Ти би хотів бути на нього схожим? _____
Чому? _____

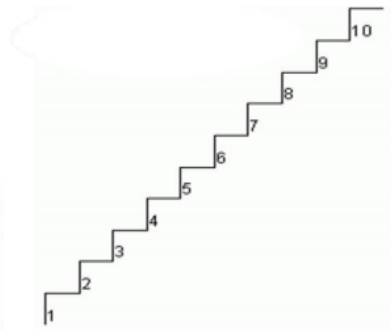
Тест за методом «Сходишки»

Хороший

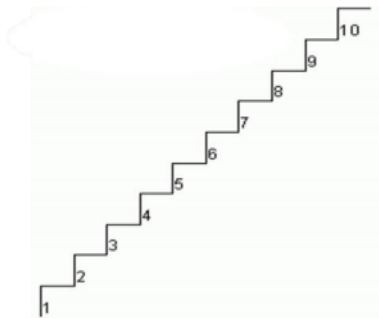
Поганий

Добрый

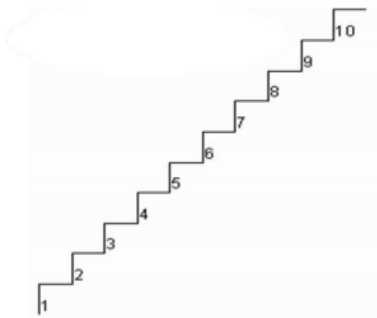
Злий

Сміливий

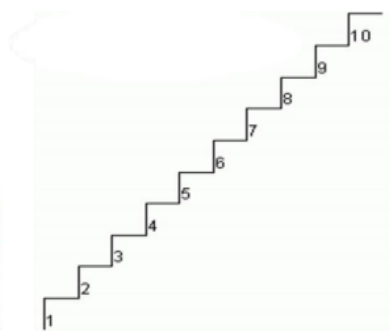

Трусливий

Сильний

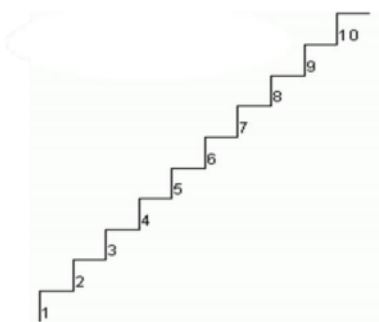

Слабкий

Дружний

Недружний

Радісний

Сумний